

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 06.12.2022

Submitted: 06.12.2022

Kabul Tarihi: 31.12.2022

Accepted: 31.12.2022

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1215434>

İhsan DOĞRU¹

COVID-19 GÖLGESİNDE EL-MUBERRED'İN 'ET-TE'ÂZİ VE'L-MERÂSİ' (TAZİYELER VE AĞITLAR) ADLI KİTABINDA TAUNU YENİDEN OKUMAK

Öz: İnsanlık âlemi birkaç yıldır 2019 yılında Çin'de patlak veren ve oradan tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgını gölgesinde yaşamına devam etmektedir. Eskisi kadar korkutucu sahneler içermese de hâlâ koronavirüs bulaşması sebebiyle gerçekleşen ölüm haberleri basında yer almaktadır. Bu ölüm haberleri her kesimden insanda kaygıya sebep olmaktadır. Bugün insanımız nasıl virüsle ilgili olup ondan hala korku duyuyorsa geçmişte yaşayan insanlar da - hastalıkla ilgili günümüz insanı kadar yeterli bilgi sahibi olmasalar da - taun olarak adlandırılan salgınlardan korku duymuşlar ve bu kaygılarını dile getirmişlerdir. Taun (veba) sorununa tabiilerin yanı sıra veba salgınına şahit olan ya da olayı duyan tarihçiler, seyyahlar, dil ve edebiyatçılar ilgi duymuş, konuyu farklı yönleriyle ele almıştır. Arap yazar ve şairler bu konuya yazı ve şiirlerinde yer vermiş ve onların bazıları da salgın sebebiyle vefat etmiştir. Toplu ölümlerin yaşandığı bu zamanlarda şiirler söylenmiş, yazılar yazılmıştır. Bu salgın hastalık taziye ve mersiyeleeri içeren kitaplara da konu olmuştur. Meşhur dil bilginlerinden el-Muberred de 'et-Te'âzi ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) adlı eserinde salgına yer vermiştir. Bu çalışmanın amacı el-Muberred'in bu kitabında taunla ilgili mensur sözler ve şiirlerde hangi hususların öne çıktığını irdelemek ve onun günümüzdeki salgında görülen psikososyal tutum ve davranışlarla örtüşen yanlarını ortaya çıkarmaktır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma el-Muberred'in 'et-Te'âzi ve'l-Merâsî' adlı eserinde taunla sınırlı tutulmuştur. Çalışma sonucunda korkular karşısında zaman değişse de insan davranışlarının değişmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Taun, Veba, Salgın, el-Muberred, et-Te'âzi ve'l-Merâsî

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Arapça Mütercim ve Tercümanlık ABD, ihsandogru@kmu.edu.tr ORCID
<https://orcid.org/0000-0001-6056-8608>

RE-READING THE PLAGUE İN THE SHADOW OF COVID-19 IN AL-MUBARRAD'S BOOK NAMED 'AL-TA'AZİ WA AL-MARĀTHİ' (CONDOLENCES AND LAMENTATIONS)

Abstract: The world of humanity has been living in the shadow of the Covid-19 epidemic that broke out in China in 2019 and spread to the whole world from there for several years. Although it does not contain scary scenes as before, news of death due to coronavirus infection is still in the press. This news of death cause anxiety in people from all walks of life. Just as our people today are concerning about the virus and are still afraid of it, people living in the past - although they did not have as much knowledge about the disease as today's people - feared the epidemics called Taun and expressed these concerns. In addition to physicians, historians, travelers, language and literature writers who witnessed or heard of the plague epidemic were interested in the Taun (plague) problem and discussed the issue from different aspects. Arab writers and poets have included this subject in their writings and poems and some of them died due to the epidemic. In these times of mass deaths, poems were sung and articles were written. This epidemic has also been the subject of books containing condolences and elegies. One of the famous linguists, al-Mubarrad, also included the epidemic in his work named al-Ta'azı wa al-Marāthı. The aim of this study is to examine which aspects stand out in the prose words and poems about taun in this book of al-Mubarrad and to reveal its overlapping aspects with the psychosocial attitudes and behaviors seen in the current epidemic. In this study, the document analysis method, which is one of the qualitative research methods, was used. The study is limited to plague in al-Mubarrad's work named al-Ta'azı wa al-Marāthı. As a result of the study, it was seen that human behaviors did not change even though time changed in the face of fears.

Keywords: Taun, Plague, Epidemic, al-Mubarrad, al-Ta'azı wa al-Marāthı

GİRİŞ

İnsanlık âlemi dün olduğu gibi bugün de salgınların pençesi altında yaşamını sürdürmeye devam etmektedir. Geçmişte bilim veba salgınlarına kalıcı bir çözüm bulamamıştır. Günümüzde devam edegelen Covid-19 salgınına yönelik aşı çalışmalarını devam etmekle birlikte salgını kökünden bitirecek kesin bir çözüme henüz ulaşılamamıştır. Koronavirüs aşılıları grip aşılıları gibi enfeksiyonu önlemek için değil hastalığın hafif geçirilmesi amacıyla üretilmekte ve aşılıların koronavirüs kaynaklı ölüm oranını aşısızların koronavirüs sonucu ölüm oranıyla karşılaştırıldığında birincisinin daha düşük olduğu gözlenmektedir.² 2019 yılında yeni Koronavirüs salgını Çin'de başlamış ve diğer ülkelere yayılmıştır.³ Her gün güncellenen Covid-19 verilerine bakıldığında 26 Kasım 2022 tarihi

² "Omicron: Covid-19 aşılıları neden koronavirüse yakalanıyor?", BBC NEWS TÜRKÇE, Erişim tarihi: 20.11.2022, www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59936082.

³ "Statement on the first meeting of the International Health Regulations (2005) Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCoV)", World Health Organization, Erişim Tarihi: 28.11.2022, [https://www.who.int/news/item/23-01-2020-statement-on-the-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news/item/23-01-2020-statement-on-the-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov)).

Covid-19 Gölgesinde El-Mubberred'in 'Et-Te' Âzî Ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) Adlı Kitabında Taunu Yeniden Okumak

itibariyle hastalığa yakalananların sayısı 645.807.584'e, hastalıktan ölenlerin sayısı ise 6.635.646'ya ulaşmıştır.⁴

Eski asırlarda ölenlerin sayısı da günlük olarak binlerle ifade edilmekteydi. Eski ile yeni dönem arasında mukayese yapabilmek ve durum tespitinde bulunmak için bu bilgilere yer vermek yararlı olacaktır. en-Nuveyrî, İsrailoğullarından taun sebebiyle gündüz vakti bir saat içinde yetmiş bin kişinin öldüğünü dile getirmektedir.⁵ 1348 yılında büyük taun zamanında Şam'da bulunan İbn Battûta halkın nasıl dua ve yakarıшта bulunduğundan bahsettikten sonra Allah'ın salgını hafiflettiğini, bir günde ölenlerin sayısının Kahire ile Mısır'da günde yirmi dört bine varırken orada günde iki bine düştüğünü dile getirir.⁶ Çalışmamıza konu olan bu kitapta da taunlarda ölenlerin sayısının günlük on bin, yetmiş bin gibi rakamlarla ifade edildiği görülmektedir.⁷ Günümüzde de dünya genelinde bu ölüm sayılarının binlerle ifade edildiği görülmektedir. Bu açıdan tıp her ne kadar ilerlese de insanlık âleminin bu salgınlar karşısında hala çaresiz bir halde bulunduğu görülebilmektedir.

Veba ölümleriyle ilgili rakamlara dünya edebiyatındaki romanlarda da rastlamaktayız. Camus'nun Veba adlı romanında Doktor Rieux'un vebayla ilgili bilgilerini hatırlamaya çalışırken tarihte yaşanmış olan otuza yakın büyük veba salgınında yüz milyona yakın ölümün gerçekleştiğini düşündüğünü görmekteyiz.⁸ London'ın Kızıl Veba isimli romanında ise dil profesörü Smith'in *Kızıl Ölüm*'den Avrupa kıtasında yaşayan tüm insanlardan en fazla yüze yakın insanın kurtulmuş olabileceği çıkarımını yaptığını; dünyada sekiz milyar insanın ölümüne sebep olan vebadan kurtulanların oranını milyonda bir olarak ifade ettiğini görürüz.⁹

⁴ "COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC", Worldmeter, Erişim Tarihi: 26.11.2022, <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

⁵ Şihâbuddîn Ahmed en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l- Ereb fî Funûni'l- Edeb*, XIII, I. Baskı, Tahk. Mufid Kumayha, (Beyrut: Dâru'l- Kutubi'l- 'İlmiyye, 2004), 231.

⁶ İbn Battûta, *Rihletu ibn Battûta*, IV. Baskı, (Beyrut: Dâru Sâdir, 2011), 59.

⁷ Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, I. Baskı. Haz. Halil el-Mansûr, (Beyrut: Dâru'l- Kutubi'l- 'İlmiyye, 1996),125,126.

⁸ Albert Camus, *Veba*, Çev. N. T. Öztokat, 42. Baskı, (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2020), 46.

⁹ Jack London, *Kızıl Veba*, Çev. L. Cinemre. 6. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 30, 50-52.

Covid-19 salgınında en çok merak edilenlerin başında hastalığın nereden çıktığıyla ilgili soru yer almaktadır. Bu konuda bazı politikacıların açıklamaları da dikkatleri Çin'e çekmektedir. ABD Başkanı Trump, koronavirus yerine 'Çin Virüsü' ifadesini kullanmasını virüsün Çin'den gelişine bağlamış ve salgının yayılmasından Çin'i sorumlu tutmuştur.¹⁰ Bu tartışmanın siyasi boyutu bir yana eski zamanlarda da bazı salgınların Çin'den yayıldığına dair inanışa şahit olmaktayız. Jarrar, Endülü's'teki veba salgınıyla ilgili bilgi verirken, Lisanuddin b. el-Hatîb, İbn Hâtime ve diğerlerinin hicri 734 yılındaki vebanın kaynağının Çin olduğu hususunda aynı kanaate sahip olduklarını aktarır.¹¹ Romanlarda da veba salgınıyla ilgili Asya'ya işaret edildiğini görmekteyiz. Kızıl Veba isimli romanda kolera salgınının Asya'dan yayıldığı bildirilmektedir.¹² Yine 'Anî't-Tuyûri Nahkî (Kuşlardan Bahsediyoruz) adlı romanda yazarın Çin'i salgının yayılmasına en elverişli yer diye gösterip bunun sebeplerinden bahsettiği ve tehlikeli grip salgınlarının kaynağının yalnız Güneydoğu Asya olduğunu açıklamaya çalıştığı görülür. eba risalesinde taundan Allah'a sığınmış ve Vverdî de -bn elŞair İ¹³ secili bir ifadeyle "ما صين عنه الصين ولا منع منه حصن حصين" "Ne Çin ondan korunabildi ne de aşılmaz bir kale" diyerek Çin adını diğer ülkelerin başında anmıştır.¹⁴

Bulaşıcı hastalıklar ve salgınlar toplumun tüm kesimlerine sirayet etmekte, bazıları bu hastalıklar sebebiyle vefat etmektedir. Bu hastalığın pençesine düşüp de kurtulamayan şair, yazar ve yöneticileri tarih ve edebiyat kitapları kaydetmektedir. es-Seffâh lakabıyla bilinen Abbasilerin ilk halifesi Ebu'l-Abbas Abdullah b. Muhammed h.136 yılında çiçek hastalığı sebebiyle ölmüştür.¹⁵ Dilci

¹⁰ Katie Rogers, & Lara Jakes, & Ana Swanson, "Trump Defends Using 'Chinese Virus' Label, Ignoring Growing Criticism", *The New York Times*, Erişim Tarihi: 20.11.2022, <https://www.nytimes.com/2020/03/18/us/politics/china-virus.html>.

¹¹ Salah Jarrar, "Kirâ'etun fi Makâmeti'l- Vebâ' li-Ebî Ali 'Umer ez-Zeccâl el-Mâlikî", Ed. Yakup Göçemen, *I. Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e- Sempozyumu*, "Salgın Edebiyatı" Bildiriler kitabı içinde, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, 2020, Aralık, 8.

¹² London, *Kızıl Veba*, 24.

¹³ Yakup Göçemen, "Modern Mısır Romanında Salgın Hastalıklar (Ahmed Hâlid Tevfik Örneği)". Ed. Yakup Göçemen, *I. Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e- Sempozyumu*, "Salgın Edebiyatı" Bildiriler kitabı içinde, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, 2020, Aralık, 98,99.

¹⁴ Zeynuddîn Ebû Hafs 'Umar b. Muzaffer b. 'Umar el-Verdî eş-Şâfi, *Divânü ibni'l-Verdî*, I. Baskı, Tahk. Abdulhamîd el-Hindâvî, (Kahire: Dâru'l-Âfâki'l- 'Arabiyye, 2006), 87.

¹⁵ Celâeddîn es-Suyûtî, *Târîhü'l- Hulefâ'*, Tahk. Kasım es-Semâ'î er-Rufâi, Muhammed el-'Usmânî, (Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ubey el-Erkam, t.y.), 204,205.

Covid-19 Gölgesinde El-Muberrred'in 'Et-Te'Âzî Ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) Adlı Kitabında Taunu Yeniden Okumak

Ebu'l-Esved ed-Du'elî h.69 yılında taun sebebiyle hayatını kaybetmiştir.¹⁶ Şair İbn el-Verdî ise h.749 yılında Halep'teki taunda vefat etmiş¹⁷ ve diğer birçok insan gibi o da bu salgınların kurbanı olmuştur.

Bilim dünyası insanı derinden etkileyen bu olaya nasıl ilk günden itibaren ilgi duymuşsa edebiyat âlemi de aynı hassasiyetle olaya yaklaşmıştır. Covid-19 salgını doğal olarak vebayla ilgili özellikle bilimsel çalışmaların sayısında bir artışa neden olmuştur. Son yıllarda bu konuyu odağına alan sempozyum ve konferanslar düzenlenmesi vebanın önemine de işaret etmektedir. Nitekim Covid-19 salgınının başlamasından bir süre sonra, 2020 yılı Temmuz ayında Kilis'te düzenlenen I. Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e-Sempozyumu vebanın Arap Edebiyatındaki izdüşümünü merkezine almıştır. Hâlâ pek çok bilimsel etkinlik düzenlenmeye devam etmektedir. Bu çalışmalar önemli verilerin elde edilmesine olanak sağlamaktadır.

Covid-19 pandemisi sürecinde dil ve edebiyat alanında yapılan bilimsel çalışmalar arasında Abdullah Durakoğlu ve Hamit Coşkun'un 'Albert Camus'nun Veba Romanını Pandemi (Covid-19) Sürecinde Yeniden Okumak' adlı araştırma makalesini sayabiliriz. Adı geçen bu makalede, tarihi süreçteki veba verileriyle kurgusu oluşturulan romanla mevcut pandemide yaşanan süreç detaylarıyla incelenerek karşılaştırılmıştır.¹⁸ 'Veba ve Koronavirüsten Hareketle Kurgusalın Gerçekliğe Dönüşümünde Felaketin Söylemsel Analizi' başlıklı makalesinde Ebubekir Bozavlı, Albert Camus'nun Veba adlı romanında insanların yaşadıklarıyla koronavirüs salgını zamanında yaşananlar arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir.¹⁹ Bir diğer çalışma Yakup Gelir'in 'Pandemi Dönemlerinde İnsan ve Hastalık İlişisine Dair İki Roman: Hakka Sığındık ve

¹⁶ Ragab İbrahim Ahmed Awad, "Şi'ru't- Tâûn beyne Ali ed- Dervîş ve Nikûlâ el-İstambûlî". Ed. Yakup Göçemen, *I. Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e- Sempozyumu*, "Salgın Edebiyatı" Bildiriler kitabı içinde, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, 2020, Aralık, 63.

¹⁷ Abdullah Kızılıçık, "İbn el-Verdî (749/1349) ve Tâun Kasidesi". Ed. Yakup Göçemen, *I. Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e- Sempozyumu*, "Salgın Edebiyatı" Bildiriler kitabı içinde, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, 2020, Aralık, 2; İbn el-Verdî, *Dîvânü İbnî'l-Verdî*, 12.

¹⁸ Abdullah Durakoğlu ve Hamit Coşkun, (2020). "Albert Camus'nun Veba Romanını Pandemi (Covid-19) Sürecinde Yeniden Okumak", *Birey ve Toplum Dergisi*, (2020) 10 (2), 279-294.

¹⁹ Ebubekir Bozavlı, Veba ve Koronavirüsten Hareketle Kurgusalın Gerçekliğe Dönüşümünde Felaketin Söylemsel Analizi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 108, (2020), 61.

Veba' adlı makalesidir. Adı geçen bu çalışmada da pandeminin tarihi süreci ve romanlar hakkında bilgiler verilmiş ve pandemide ortaya çıkan olgular her iki romanda konu edilen insan ve hastalık ilişkisi odağa alınarak analiz edilmiştir.²⁰

Bu araştırmanın önemi el-Muberrred'in bu eserinin Cahiliye döneminden kendi zamanına kadar taziye, ağıt, vasiyetler ve ölüm sebepleri ile ilgili muhtelif bilgiler içermesinde ve bu eseriyle ilgili taunu merkezine alan bir çalışma yapılmamış olmasında yatmaktadır. Bu açıdan bu çalışmanın alanda taunla ilgili bilimsel birikime katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Amaç

Bu çalışmada el-Muberrred'in 'et-Te'âzî ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) adlı eserinde taunla ilgili mensur sözler ve şiirler Covid-19 salgını gölgesinde ele alınarak, taunun edebiyata nasıl yansıdağı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu salgının insan davranışına ve düşünce dünyasına nasıl etki yaptığı, Covid-19 zamanındaki gelişmeler ışığında irdelenecektir.

Yöntem

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda kullanılan yöntemler deneysel araştırma yapılan diğer alanlardaki çalışmalara göre farklılık göstermektedir. Nitel araştırmada en çok başvurulan veri toplama yöntemleri, "görüşme, gözlem ve yazılı materyallerin incelemesidir".²¹ el-Muberrred'in 'et-Te'âzî ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) isimli eserini ele alan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca tauna yer veren ve konuyla ilgili diğer bazı eserlere de yeri geldikçe müracaat edilmiştir.

Araştırma Problemi

Araştırmanın problem cümlesi: 'et-Te'âzî ve'l-Merâsî' adlı eserde taun şiir ve nesre nasıl yansımıştır, bu yansımada görülen insanın psikososyal tutum ve davranışları Covid-19 salgını zamanındaki tutum ve davranışlarla örtüşmekte midir, şeklinde özetlenebilir.

²⁰ Yakup Gelir, Pandemi Dönemlerinde İnsan ve Hastalık İlişkisine Dair İki Roman: Hakka Sığındık ve Veba, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar zel Sayısı, (2020), 209-232.

²¹ Zeki Karataş, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2015), 64.

Covid-19 Gölgesinde El-Muberrred'in 'Et-Te'Âzî Ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) Adlı Kitabında Taunu Yeniden Okumak

Bir Terim Olarak Taun

Taun, طَعْنٌ kökünden olup veba anlamına gelir.²² Mazi fiilin meçhul siygası (طَعَنَ) 'Tauna yakalandı' anlamına gelen taun; دَاءٌ ورميٌّ وبائيٌّ سببه مكروب يصيب ("الطاعون): داءٌ ورميٌّ وبائيٌّ سببه مكروب يصيب " "Taun, sebebi farelere isabet eden bir mikrop olan bulaşıcı verem hastalığıdır, pireler onu diğer farelere ve insanlara taşır"²³ şeklinde tarif edilir. el-Cevherî taunu "الموت الوجي من الوباء" "Vebadan hızlı ölüm" şeklinde;²⁴ İbn Manzûr ise الطَّعْنُ fiil masterını "المقتل بالزَّمامح" "mızrakla öldürme" aynı kökten gelen taunu ise "المَرَضُ العَامُّ والوَبَاءُ الَّذِي يَفْسُدُ لَهُ الهَوَاءُ فَتَفْسُدُ بِهِ الأُمْرَجَةُ" "والطَّاعُونُ: المَرَضُ العَامُّ والوَبَاءُ الَّذِي يَفْسُدُ لَهُ الهَوَاءُ فَتَفْسُدُ بِهِ الأُمْرَجَةُ" "Umumî hastalık ve onda havanın bozulduğu ve bundan dolayı onunla huy ve bedenlerin bozulduğu veba" diyerek tarif etmiştir.²⁵ el-Câhiz Kitabı'l-Hayevân'ında şu ibareye yer verir: "والعرب تزعم أنَّ الطاعون طعنٌ من الشيطان، ويسمُّون الطاعون رماح الجن." "Araplar taunun şeytanın bir darbesi olduğunu iddia eder ve taunu cinlerin mızrakları olarak adlandırırır"²⁶ Bu ifadede taun şer güçlerle irtibatlandırılmakta ve bu iddiada eski Arapların tauna yakalanan kişinin cinlerin/şeytanların mızrağını yediği, onların darbesine maruz kaldığına inandıkları söylenmektedir. Kaynağı bilinmeyen tehlike her zaman korkutucu olmuştur. Yukarıda adı geçen kitaplardaki farklı tariflere rağmen taunun salgın bir hastalık olduğu konusunda genel bir görüş birliği olduğu görülmektedir.

Hadislerde Taun

el-Muberrred kitabına salgınla ilgili Hz. Muhammed'in sözlerini de almıştır. Taunla ilgili hadis kitaplarında farklı hadisler yer almaktadır. Bazı hadisler yaygın bir şekilde günümüzdeki salgın sırasında yeniden gündeme gelmiştir. İmam Müslim'in Sahîh'inde şu meşhur hadis yer almaktadır:²⁷ "Bu ağrı veya

²² Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, II. Baskı, (Beirut, Muessesetu'r-Risâle, 2005), 1213.

²³ Mecma' el-Luga el-Arabiyye, Ta'ûn. *el-Mu'cem el-Vesît* sözlüğü içinde. 4.Baskı, (2004), 558.

²⁴ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, VI, 4. Baskı, Tahk. Ahmed Abdulgaffâr 'Attâr, (Beirut: Dâru'l- 'İlm li'l- Melâyîn, 1990), 2158

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (Kahire: Dâru'l- Maârif, t.y.), 2677.

²⁶ Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *Kitâbu'l-Hayevân*, VI, II. Baskı, Tahk. Abdusselam Muhammed Harun, (Mısır: Mektebetu ve Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdih, 1965), 218.

²⁷ el-İmâm el-Hâfız Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *Sahîh-u Muslim*, I. Baskı, (Riyad: Beytu'l- Efkâr ed-Devliyye, 1998), 911.

hastalık sizden önce bazı ümmetlerin kendisiyle cezalandırıldığı bir azaptır. Sonra o, yeryüzünde kalakaldı. O bir gider, bir gelir. Kim onun bir yerde olduğunu duyarsa oraya gitmesin, kim de onun bulunduğu bir yerde olursa ondan kaçma [isteği] onu oradan çıkarmasın!''. Hadiste veba salgınının dönem dönem ortaya çıkacağı belirtilmiştir. Ahmed İbn Hanbel ise Müsned'inde "*Ümmetimin helaki ta'n (öldürme) ve taun (veba) iledir''* hadisine yer verir.²⁸ Sahîh-i Buhârî'de de "*Taun [ondan dolayı ölen] her Müslüman için şehadettir''*²⁹ hadisi yer alır. Bu uyarılara ve mükâfatın şehadet mertebesi oluşuna bakılırsa taunun basite alınacak bir hastalık olmadığı anlaşılır. Nitekim Covid-19 salgınının başlangıcında Çin'de görülen ürkütücü görüntüler³⁰ salgının ne kadar tehlikeli olduğuna dikkatleri çekmektedir.

el-Mubberred (m.826-899)³¹

el-Mubberred lakabıyla şöhret bulan, yaşadığı dönemde Bağdat'ta Arap dilinin önderi, önde gelen edebiyat ve ahbâr bilgini Muhammed b. Yezîd b. 'Abdi'l-Ekber es-Sumâlî el-Ezdî (m.826-899) Basra'da doğdu, Bağdat'ta hayata gözlerini yumdu.³² Nahiv âlimi el-Mubberred, '*el-Kâmil*' isimli eserin yazarıdır.³³ Büyük ilim sahibi biriydi, öyle ki dille ilgili sahip olduğu bilgilerin çokluğu ve onları nasıl ezberlediği şaşkınlık yaratmış, bunun neticesinde yalancılıkla suçlanmış ve hatta bazıları dilde aslı olmayan bir konuyu seçerek onun yalan söyleyip söylemediğini görmek için onu bu konuda sınamaya tabi tutmuştur.³⁴ Dürüst bir rivayet edici ve nükteci bir kişiydi.³⁵ Farklı kaynaklarda görüldüğü üzere el-

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Musned el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, XXXII, Tahk. Şuayb el-Arna'ût, Muhammed Nuaym el-İrksûsî, Muhammed Ridvân el-İrksûsî, 1. Baskı. Beyrut: Muessese'ti'r- Risâle, 1999), 293.

²⁹ el-Buhârî, *Muhtasarü Sahîh el-Buhârî*, Haz. Mustafa Dîb el-Bugâ, (Şam: el-Yemâme li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1994), 656.

³⁰ Bu görüntüler için Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=hxCbD0SVVIk>; <https://www.egehaber.com/cin-de-urkutucu-goruntuler-koronavirus-sokak-ortasinda-h292314-311685/>

³¹ Doğum tarihiyle ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu çalışmada el-'Alâm'daki tarih esas alınmıştır.

³² Hayreddin ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, 15. Baskı, (Beyrut: Dâru'l- 'İlm li'l-Melâyîn, 2002), VII: 144.

³³ el-İmâm Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân ez-Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XII, Tahk. Şuayb el-Arna'ût, Ali Ebû Zeyd, 9. Baskı, (Beyrut: Muessese't er- Risâle, 1993), 576.

³⁴ el-İmâm el-Hâfız Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, IV, I. Baskı, Tahk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Dâru'l- Garb el-İslâmî, 2001), 604.

³⁵ Yâkût el-Hamevî er-Rûmî, *Mu'cemu'l- 'Udebâ*, VI, I. Baskı, Tahk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru'l- Garb el-İslâmî, 1993), 2679.

Covid-19 Gölgesinde El-Mubberred'in 'Et-Te'Âzî Ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) Adlı Kitabında Taunu Yeniden Okumak

Mubberred'in kendisinden önceki dil bilginleri ve edebiyatçılara, tarihi olaylara ilgili olduğu, onlardan rivayetlerde bulunduğu görülmektedir. Çalışmamıza konu olan bu eseri de ondaki bu rivayet ilgisinin bir neticesidir.

et- Te'âzî ve'l-Merâsî

Kitabı İbn en-Nedîm, el-Hamevî ve Brockelman 'et-Te'âzî' şeklinde kısa adıyla,³⁶ ez-Ziriklî ise 'et-Te'âzî ve'l-Merâsî' şeklinde uzun adıyla kaydetmektedir.³⁷ Halil el-Mansûr kitabın dipnotlarını düzenlemiş ve 1996'da Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta kitabın ilk baskısı yapılmıştır. el-Mubberred kitabın mukaddimesinde kendisinden övgüyle bahsettiği Kadı İsmail b. İshak'ın vefatının kendisini bu kitabı yazmaya yönelttiğini belirtir.³⁸ Yazar kitabına aldığı mersiyelelerin seçiminde nasıl bir yol tuttuğunu şöyle açıklamaktadır: "Mersiye (ağıt) şiirleri çoktur. Onların hepsinden en enfes olanlarını ve bir şeyden de en iyisini seçiyoruz. Şiir dışındaki sözlerden de aynı şekilde...".³⁹ Kitaba ilk olarak Hz. Muhammed'in vefatını Hz. Ali'den rivayet ederek başlar ve ardından O'nun ölüm karşısında Müslümanlara nasihat ettiği "تَعَرَّوْا عَنْ مَوْتِكُمْ بِي" "Ölümlerinizi için benim[ölümüm]le taziyede bulunun" hadisine yer verir.⁴⁰

el-Mubberred'in kitabına aldığı ilk şiirde de Hz. Muhammed'in vefatına vurgu yapılmaktadır.⁴¹

تَعَرَّ وَمَاءَ الْعَيْنِ مُنْهَمِلٌ يَجْرِي بِهِ الدَّهْرُ أَوْ سَاقَ الْجَمَامِ إِلَى الْقَبْرِ وَأَلْوُ كُنْتَ تَعْرِيهِنَّ مِنْ نَبْجِ الْبَحْرِ عَلَى أَحَدٍ، فَاجْتَهِدْ بُكَاءَكَ عَلَى عَمْرُو	وَقُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ إِذْ جَدَّ بَـاِكِيَا لَعْمَرِي لَيْنَ أَنْبَعْتَ عَيْنِيكَ مَا مَضَى لِنَسْتَفْعِدَنَّ مَاءَ الشُّوْنِ بِأَسْرِهِ تَأْمَلْ! فَإِنَّ الْبُكَاءَ رَدَّ هَالِكَا
---	---

³⁶ Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, I. Baskı, (Beyrut: Dâru İhyâ'it- Turâsî'l- 'Arabî, 2006), 65; Yâkût el-Hamevî er-Rûmî, *Mu'cemu'l- 'Udebâ*, I. Baskı, Tahk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru'l- Garb el-İslâmî, 1993), VI: 2684; Carl Brockelmann, *Tâ'rîhu'l- Edebi'l- 'Arabî*, II, Ar. Çev. Abdulhalîm en-Neccâr, IV. Baskı, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif,t.y.), 166.

³⁷ Hayreddin ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, VII, 144.

³⁸ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 5.

³⁹ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 49.

⁴⁰ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 6.

⁴¹ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 6.

عَلِيٌّ وَعَبَّاسٌ وَالْأَبِيُّ بَكْرٌ	وَلَا تَبْكِي مَيْتًا بَ—غَدًا مَيْتًا أَجْنَةً
<p><i>Ağlaması şiddetlenince Abdullah'a dedim ki</i></p> <p><i>Hayatıma ant olsun ki gözlerini tabi kılsan alıp götürdüğüne</i></p> <p><i>Elbette göz pınarlarındaki yaşın tamamını tükettirdin</i></p> <p><i>Bir düşünsene! Eğer ağlamak bir ölmüşü geri getirseydi</i></p> <p><i>Öyleyse bir ölüye ağlama, kabre koydukları ölüden [Hz. Muhammed] sonra</i></p>	<p><i>Sabret, gözyaşları boşanıp akarken Zamanın veya ölümün kabre sevk ettiğine</i></p> <p><i>Onları denizin çoğundan çıkarmış olsan bile</i></p> <p><i>Birine, o zaman sen ağlamayı Amr için sarf et</i></p> <p><i>Ali, Abbas ve Ebu Bekir ailesinin</i></p>

Yazar taziye bölümünde taziyenin tanımını yapmış ve önde gelen kişilerin nasıl taziyede bulunduğu dair rivayetler sunmuştur.⁴² Şiir kısmında Cahiliyeden ve İslami dönemden mersiyeler, öğütlerden vs. seçkiler yapmış, lüzum gördüğü yerlerde “*Şiirin en iyisi övgüyü acınmayla katıp karıştırandır...*”,⁴³ “*bil ki Hansâ'nın sözü en güzel sözlerdendir...*”⁴⁴ şeklinde açıklamalarda bulunmuş ve bu şiirlerin lafızlarını şerh edip edebi tenkidini yapmıştır.

Kitapta taunla ilgili ilk olarak kaydedilen hadise Ömer b. Abdulaziz'in oğlu Abdulmelik'le ilgilidir. Olay şöyle aktarılır:⁴⁵

“Ömer b. Abdülaziz, oğlu Abdülmelik'in yanına girdi. Onun [sonradan] ölümü taun sebebiyleydi. İnsanlar [o zaman] şöyle diyordu: 'Taun bulaşırsa –ki o irin toplamış bir yaradır(çıban)- ve eğer o yumuşak ise, sahibinin onu atlatması umulur, sert ise sahibinden umut kesilir'. Durum

⁴² el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsî*, 7-11.

⁴³ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsî*, 19.

⁴⁴ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsî*, 20.

⁴⁵ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsî*, 33.

böyle iken Ömer b. Abdülaziz oğlu Abdülmelik'in yanına girdi ve ' Bırak yarana dokunayım' dedi. Abdülmelik ise babasının ona dokunup sonra da korkuya kapılmasını hoş görmedi, [çünkü] o sertti. Ona şöyle dedi: 'Beni kendi halime bırakır mısın ey Müminlerin Emiri?' Bunun üzerine Ömer onun kendisini niye [yaraya dokunmaktan] menettiğini anladı ve ona 'Oğulcuğum niçin [böyle yapıyorsun]? Allah'a andolsun ki, benim için seni önden gönderip seni[n sevabını] hasenat defterimde bulmam, senin beni önden gönderip beni[m sevabını] hasenat defterinde bulmandan daha sevimlidir.' deyince oğlu 'Ey müminlerin Emiri, Allah'a ant olsun ki benim için senin sevdiğinin gerçekleşmesi benim sevdiğimin gerçekleşmesinden daha sevimlidir.' dedi. Bunun üzerine ona dokundu ve şöyle dedi: ' Ey Abdülmelik, «Gerçek rabbinden gelendir, öyleyse sakın kuşku duyanlardan olma!»'. Bunun üzerine oğlu: '«İnşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın»' dedi.'

Burada taundan bahsederken مَسَّ fiilinin edilgen formu kullanılmıştır. Elle dokunmak anlamına gelen bu kelime Kur'ân'da şeytanın çarpması olarak da geçmektedir.⁴⁶ Yine taun sebebiyle vücutta oluşan arızı durum yumuşak-sert şeklinde ifade edilerek taundan kurtulmanın hangi hallerde olacağına dair inanişaya yer verilmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç o zamanda vücut üzerinde oluşan bu arızı durumların neyle sonuçlanacağına dair tecrübe sahibi olduklarını göstermektedir.

Taunla ilgili ikinci hadisede bedevi bir kadının dört oğlunun taun ya da benzeri bir hastalığa yakalandığı, annelerine sürekli uğrayan dört kardeşin kendilerini görünce üzülmeyin diye ondan uzak durdukları ve belirli zaman aralıklarıyla peş peşe dördünün de öldüğü anlatılır.⁴⁷ Bu anlatılanlardan taunun ya da benzeri hastalığın insanın zahiri görünüşünde olumsuz değişikliklere sebebiyet verdiği ve görülenlerde üzüntüye sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Kitapta Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve diğer halifelerle önde gelenlerin ölüm esnasında vasiyetlerine de yer verilmiştir. Amvâs Taununa yakalanarak

⁴⁶ Bakara Suresi, 256. ayet.

⁴⁷ el-Muberrred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 55,56.

vefat eden Şam orduları komutanı sahabi Ebû Übeyde b. el- Cerrâh'ın vasiyeti şöyle yer almaktadır:⁴⁸

“Lut b. Yahya Ebû Mihnef şöyle dedi: Ebû Übeyde b. el-Cerrâh Ürdün'de tauna yakalanınca Müslümanlardan orada hazır bulunanları çağırdı ve şöyle dedi: 'Size kabul ettiğiniz takdirde daima hayır içinde olacağımız bir vasiyette bulunuyorum: Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Ramazan orucunu tutun, sadaka verin, hacca gidin, umre ziyareti yapın. Birbirinizle görüşün, yöneticilerinize nasihat edin, onları kandırmayın. Dünya hayatı sizi oyalamasın, bir kişi bin yıl da yaşasa benim gördüğünüz sonumun benzerine varması kaçınılmazdır. Allah Âdemoğullarına ölümü mukadder kıldı, onlar muhakkak ölecektir. Onların en akıllısı rabbine en çok itaat eden ve kıyamet günü için en çok çalışandır. Yüce Allah'ın selamu, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. Muaz b. Cebel, insanlara namaz kıldır.”

Amvâs Taununa yakalanan Muaz b. Cebel'i ziyaret sahnesi şöyle anlatılmaktadır:⁴⁹

“Amvâs Taunu olduğunda Muaz'ın tauna elinden yakalanması sebebiyle biz onun yanına girdik, onu baygın halde, sanki bir toplulukla tokalaşıp hoş karşılar gibi elini uzatırken gördük. Ayıldığında ona dedik ki: Ebû Abdurrahman, senin yanına girdiğimizde sanki sen bir toplulukla tokalaşıp onları hoş karşılıyor gibiydin. O da şöyle dedi: Evet, rabbim benim oğluma sabrımdan hoşnut oldu ve beni kabrime uğurlayacak mukarreb melekleri bana gönderdi.”

Bu anlatılanlardan Muaz'ın hastalığa elinden yakalandığı ve hastalık esnasında baygınlık geçirdiği görülmekte ancak hastalığın nasıl sirayet ettiği ile ilgili bilgi verilmemektedir.

Taunla eş anlamlı olan veba kelimesi de kitapta geçmektedir. Muhacirler Medine'ye gelip hummaya tutulduğunda Hz. Muhammed Allah'a şöyle yalvarmıştır:⁵⁰

⁴⁸ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsî*, 76.

⁴⁹ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsî*, 93.

⁵⁰ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsî*, 156,157.

Covid-19 Gölgesinde El-Mubberred'in 'Et-Te'Âzî Ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) Adlı Kitabında Taunu Yeniden Okumak

“Allah’ım, ‘Utbe b. Rebî’a ve Ebû Cehl b. Hişâm’dan [intikamımızı] al, Nitekim bizi yerimizden [edip] veba yurduna çıkardılar. Allah’ım Mekke’yi bize sevdirdiğin gibi Medine’yi de bize sevir ve onun vebasını (humma) Cuhfe’ye naklet.”

Önceki Veba Salgınları ve Toplu Ölümler

Yazar, Ebu'l- Hasen'in taun haberleriyle ilgili şöyle dediğini aktarmaktadır:⁵¹

“Taun’un haberinden bize ulaşan; insanların taunda ölenleri için taun dışında [ölenleri için] korktukları gibi korkmadıklarıdır. Bunun sebebi [normal zamanlarda] insanların birbirini teselli etmeleridir, onların içine korku girince herkes kendi canı için korkuyor ve çocuk, aile ve akrabayı unutup.”

Ebu'l- Hasen'in sözünün devamında Irak'ta İslami dönemdeki aralarında Şîreveyh, Cârif, Kaynat, Amvâs gibi taunların olduğu meşhur beş büyük taundan ve taunlardaki ölü sayılarından bahsetmektedir.⁵² Cârif Taunu şöyle anlatılmaktadır:⁵³

“Cârif Taunu (h.79): Üç gün içinde her gün yetmiş bin kişi öldü. Bu taunda Enes b. Malik'in seksen üç oğlu (yetmiş üç de denilmektedir), Abdurrahman b. Ebi Bekre'nin kırk oğlu vefat etmiştir. 'Ubeydullah b. 'Umeyr taundan kaçmış, oğullarını da beraberinde götürmesine rağmen otuz oğlu vefat etmiştir. Berâ' el-Mâzinî şöyle dedi: Taunda Sadaka b. Amir el Mâzinî'nin bir günde yedi oğlu ölmüştür. Sonra [onların yanına] girdi ve onları topluca kefenlenmiş halde gördü ve 'Allah'ım ben müslümanım, kayıtsız teslim olmuşum' dedi.”

Benzer bir hadiseyi Süleyman b. Kahzam anlatmaktadır. O, evinin insanla dolu olduğunu ve Cârif Taunu zamanında Mekke'ye gittiğini, döndüğünde ise geride bir tek babası ile babaannesinin sağ kaldığını aktarmaktadır.⁵⁴ Taun zamanında bir evde elli kişi yaşarken ertesi gün hepsinin ölüp kimsenin kalmadığı da

⁵¹ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 125.

⁵² el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 125-128.

⁵³ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 125.

⁵⁴ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 126.

zikredilenler arasındadır.⁵⁵ Haccac döneminde birçok ev ahalisinin öldüğü, Haccac'ın Haricilerin o evlerde saklanmalarını engellemek için evleri yıktırdığı, insanların birçok ev satın aldığı ve [ölüp] o evlerde defnedildikleri anlatılmaktadır.⁵⁶ Yine pazartesi gecesi bir kadınla evlenen bir adam, hanımının yanından ayrılıp Cuma günü geri geldiğinde hanımı, ana babası, kız kardeşi ve hizmetçisinden kimsenin kalmadığını bildirmektedir.⁵⁷ Bu bilgilerden o dönemde toplu ölümlerin yaşandığı, bazı evlerdeki insanların hepsinin hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır.

Amvâs Taununda Velid b. el-Mugîre ve es-Sahr ailelerinden yirmişer gencin vefat ettiği aktarılmaktadır.⁵⁸ Bununla ilgili birkaç beyitte bu olayla birlikte taun şöyle zikredilmektedir:⁵⁹

<p>فَالشَّامُ إِن لَّمْ يُفْنِنَا كَـ____ارِبُ عِشْرِينَ لَمْ يَطْرُرْ لَهُمْ شَـ____ارِبُ لِمِثْلِ هَذَا الْعَجَبِ الْعَـ____اجِبُ ذَلِكَ مَا خَطَّ لَنَا الْكَـ____اتِبُ</p>	<p>مَنْ يَنْزِلِ الشَّامَ وَيُغْرَسَ بِهِ أَفْنَى بَنِي صَخْرٍ وَفُرْسَـ____انَهُمْ وَمِنْ بَنِي أَعَمَـ____امِهِمْ مِثْلَهُمْ طَعْنَا وَطَـ____اعُونَا مَنَائِبَاهُمْ</p>
<p>Kim Şam'a girer ve orada konaklarsa O, Sahroğulları ve süvarilerini yok etti Onların amcaoğullarından da bir mislini [Mızrak] Vuruş[uy]la ve taunla [yok etti], onların ölümleri</p>	<p>[Bilsin ki] Şam bizi yok etmediyse de o yakındır [Onlardan] bıyığı [henüz] çıkmamış yirmi kişiyi İşte bunun gibisi ne şaşılacak şeydir İşte o, [kaderi] yazanın bize yazdığıdır</p>

⁵⁵ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsi*, 126.

⁵⁶ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsi*, 126.

⁵⁷ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsi*, 126,127.

⁵⁸ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsi*, 128.

⁵⁹ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsi*, 128.

Şair ilk beyitte Şam'a gidip kalacakları uyarılmaktadır. O kentin büyümesine kanılmamasını taunun ve çatışmalarda silah darbeleriyle Sahroğulları ve amcaoğullarından öldürülenleri zikrederek savaşın yanı sıra taun belasının da kentin üzerine indiğini belirtmektedir. Ölenleri anarken bıyıkları bitmemiş diyerek onların gençliğini baharında öldüklerini dile getirmektedir. Yine daha önce belirtildiği gibi aileler büyük küçük hep birden tauna yenik düşmektedir. Savaş meydanında ölenler eli silah tutacak kişilerden oluşur. Orada silah darbesinden kaçılabilir ama taunun pençesinden kaçmak onlar için dahi mümkün olmayabilecektir.

Ayrıca Irak ve Şam'da vuku bulan taun salgınlarının büyüklüğü ve meşhur oluşlarından bahsedilmektedir.⁶⁰ Bu durum salgınların büyükşehirlerde toplu ölümlere sebebiyet verdiğini göstermektedir.

h.87 yılında vuku bulan Kaynât Taununda cariyelerin öldüğü bildirilmektedir.⁶¹ h.131 yılı Recep ayında görülen, Ramazan ayında şiddetlenen taunda her gün on bin cenazenin sayıldığı, günlerce bu halin böyle devam ettiği ve Şevval ayında taunun hafiflediği belirtilmektedir.⁶² Taunun birkaç ay hafifledikten devam ettiği görülmektedir. Taun aylarca hatta yıllarca sürebilir. Günümüz insanları birkaç yıldır bu salgını yaşamakta ve ne kadar süreceği bilinmemektedir. İbn el-Verdî de veba risalesinde bahsettiği taunun on beş seneden beri devam ettiğini bildirmektedir.⁶³

Taun Olan Yerden Hastalığın Sirayet Etmesi

Hastalığın başkalarına sirayetiyle ilgili kitapta ilginç bir olay bir adamın ağzıyla şöyle aktarılmaktadır:⁶⁴

“Taun zamanında rüyamda sanki evimden on iki cenazenin çıkarıldığını gördüm. Ben ve ailem on iki kişiyiz. Sonra bizden on bir kişi vefat etti, bir tek ben kaldım. Sonra kendi kendime dedim ki: Ben sayının sonuncusuyum. Sonra evden çıktım ve ertesi gün geri döndüm. Bir de ne

⁶⁰ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 125,129.

⁶¹ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 126.

⁶² el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 126.

⁶³ İbn el-Verdî, *Dîvânü ibni'l-Verdî*, 87.

⁶⁴ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 125.

göreyim, bir hırsız hırsızlık için girmiş ve evde vebaya yakalanmış sonra da vefat etmiş. Bunun üzerine cenazesini çıkardık."

Burada anlatılana göre hırsız bir gün içinde aynı hastalığa yakalanmış ve hastalık sebebiyle ölmüştür. Bu da hastalığın hastaların bulunduğu ortamdan bulaştığı ve hızlıca ölüme yol açtığını göstermektedir.

Kullanılan Eşyadan Vebanın Bulaşması

Kitapta bir mezar soyguncusunun taun zamanında bir kabri açıp ölüyü dışarı çıkardığı ve elbisesini soyup aldığı ve o vakit hastalığı kapıp orada öldüğü, cesedi bulunduğu ölünün elbiselerinin yanında olduğu aktarılmaktadır.⁶⁵ Burada mezar soyguncusunun ölen kişiden veya elbisesinden hastalığı kapdığı dile getirilmektedir.

Salgının Görüldüğü Evlerin Kapılarının Mühürlenmesi

Bununla ilgili Muaz et-Temmâr ilginç bir olay anlatmaktadır.⁶⁶

"Bana bir ev ahalisinin topluca öldüğü bilgisi ulaştı. İçinde farkında olmadıkları süt emen küçük bir bebek varken onun kapısını kapattılar. Birkaç ay sonra taun hafifleyince kapıyı açtılar. Bir de ne görsünler içerde emekleyen bir çocuk var. Onun bu haline şaşırıldılar. Sonra birden bir köpek duvardan atlayıp evin içine girdi ve bir tarafa çömeldi, küçük çocuk ona doğru emekledi ve onun memesinden emdi. Ardından duvarı atlayıp dışarı çıktı. Bu, küçük çocuğun alışkanlığı haline geldi ve emeklemeye devam etti."

Taundan Kaçma

Ali b. Zeyd b. Cud'ân'ın taundan el-Seyyale'ye kaçtığı ve fakat her Cuma günü Cuma namazı için gelip geri döndüğü, insanların ona "Taundan kaç!" dedikleri ama sonunda tauna yakalanıp kaçtığı yerde vefat ettiği aktarılmaktadır.⁶⁷ Burada Cuma ibadeti ile taun arasında kalan bir kişinin sonunda bu kararını hayatıyla ödediği görülmektedir. İçişleri Bakanlığı genelgesiyle Covid-19 zamanında, 16 Mart 2020 itibarıyla salgın kontrol edilebilir hale gelinceye kadar bir süreliğine cami ve mescit gibi ibadet yerlerinde topluca vakit ve Cuma

⁶⁵ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsî*, 126.

⁶⁶ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsî*, 126.

⁶⁷ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsî*, 127.

Covid-19 Gölgesinde El-Muberrred'in 'Et-Te' Âzî Ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) Adlı Kitabında Taunu Yeniden Okumak

namazları kılınmasının tedbir kapsamında askıya alındığı görülmektedir.⁶⁸ Yine eşeğinin sırtında taundan kaçan bir kişinin Basra'dan çıkıp gidişinden bahsedilmektedir.⁶⁹ Sert yasakların başladığı ve insanların korkuya kapıldığı Covid-19'un ilk döneminde insanlar Türkiye'de şehirleri terk edip kırsala, sahil bölgelerine ve yaylalara kaçmaya başlamıştır.⁷⁰ Ulaşım aracı ve sığınılacak yer değişmiş olsa da salgın esnasında insan davranışında benzerlikler görülmektedir.

Taundan kaçan Murakka' bin el-Alâ'nın on iki oğlunun tamamı vefat etmiş, kendi elleriyle onları Senâm dağının eteğine defnetmiş ve şöyle ağıt yakmıştır:⁷¹

<p>بَرَابِيَةَ مُجَاوِرَةَ سَنَامَا بِنَفْسِي تِلْكَ أَصْدَاءَ وَهَامَا تَلْقَانَا وَكَانَ لَنَا جَمَامَا وَلَمْ أَرِ مِثْلَ هَذَا الْعَامِ عَامَا</p>	<p>دَفَنْتُ الدَّافِعِينَ الضَّيِّمَ عَيْي أَقُولُ إِذَا ذَكَرْتُهُمْ جَمِيعَا فَلَيْتَ جَمَامَهُمْ إِذْ فَارَقُونَا فَلَمْ أَرِ مِثْلَهُمْ هَلْكَوا جَمِيعَا</p>
<p>Benden zulmü uzaklaştıranları defnettim Onları topluca yâd ettiğim vakit derim ki</p>	<p>Senâm'a (dağ) yakın bir tepeye İçimde, işte yankılar ve sadâ kuşları⁷²</p>

⁶⁸ "Cami ve Mescitlerde Cemaatle İbadet Edilmesi Genelgesi", İçişleri Bakanlığı, Erişim Tarihi: 25.11.2022, <https://www.icisleri.gov.tr/cami-ve-mescitlerde-cemaatle-ibadet-edilmesi-genelgesi>.

⁶⁹ el-Muberrred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 127.

⁷⁰ Volkan Zoğal ve Gözde Emekli, "The changing meanings of second homes during Covid-19 Pandemic in Turkey", *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 2020: 170.

⁷¹ el-Muberrred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 125.

⁷² *الهام* kelimesi *الهامة* kelimesinin çoğuludur ve sadâ kuşu anlamına gelir. Sadâ kuşu, Arapların iddiasına göre ölü toprak altında yok olduğunda başından çıkan kuştur. Bkz. Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *Kitâbu'l- Hayevân*, VI, 220; *الهامة* "Arapların öldürülenin başından çıktığını iddia ettiği bir kuştur ve intikamı alınana kadar o şöyle deyip durur: 'Beni sulayın, beni sulayın'. Ona sadâ denir." Bkz. Mecma' el-Luga el-Arabiyye, *el-Mu'cem el-Vesît*, 1000. Burada beyitte geçen *أصداء* 'yankılar' anlamına gelebildiği gibi Sadâ kuşunun çoğulu da olabilir. Bu durumda *الهام* ve *أصداء* eşanlamlı iki kelime olarak da gelmiş olabilir.

Keşke onların ölümü bizi ayırdığında Ne onlar gibi topluca öleni gördüm	Bizi de alsaydı ve bizim için ölüm olsaydı Ne de bu yıl gibi bir yıl
--	--

Bu sayılar aynı aileden neredeyse çocukların tamamının öldüğünü bildirmesi veba salgınının ürkütücü boyutlarını gözler önüne sermesi açısından anlamlıdır.

Taunla İlgili Batıl İnançlar

Şam'da taunlar çok oluyor ve halifelerle çocukları taundan sahraya kaçıyorlardı.⁷³ Halife Hişâm b. Abdülmelik Rusafe'de konaklamak isteyince kendisine "Ey müminlerin Emiri, korkma, halifeler tauna yakalanmaz. Tauna yakalanan bir halife ne duyduk ne gördük" dediklerinde halife "Benim üzerimde mi denemek istiyorsunuz?" diyerek cevap verir.⁷⁴ Halife bunu söyleyenlerin hastalıkla ilgili bilgi sahibi olmadıklarını ve kendisinin deneme tahtası olmak istemediğini dile getirmiştir.

Taunun Şiirde Anılması

Şiraz'da olan İbn Şibl b. Ma'bed el-Becelî'nin ailesinin taunda ölüm haberi kendisine ulaşınca onlara üzüdür ve şu kasideyi inşad eder:⁷⁵

عَرَبِيٌّ كَمَا بَعْضُ الرِّجَالِ عَرِيبُ كَمَا يَنْبِرِي دُونَ اللَّخَاءِ عَسِيبُ نَوَى غُرْبَةً عَمَّنْ نُحِبُّ شَطُوبُ لَهُمْ مِنْ فُؤَادِي بِالْعِرَاقِ نَصِيبُ إِلَيْهِ إِذَا كَانَ الْإِيْبُ أَبُ أَوْوَبُ؟ فَعَالَتْهُمْ مِنْ دُونِ ذَلِكَ شَعْبُ لَهُنَّ عَلَى كُلِّ الْأَنْبَامِ رَقِيبُ وَالْحَيِّ مِنْ أَنْفَاسِهِنَّ ذُنُوبُ	سَمَّا لَكَ فِي شِيْرَارَ هَمْ فَلَمْ تَنْمُ بِرْتْنِي صُرُوفُ الدَّهْرِ مِنْ كُلِّ جَانِبِ أَقْوُولٍ لِأَصْحَابِي وَقَدْ قَدَّقْتُ بِنَا مَتَى الْعَهْدُ بِالْأَهْلِ الَّذِينَ تَرَكْتُهُمْ وَهَلْ تَرَكَ الطَّاعُونَ لِي مِنْ قَرَابَةِ وَكُنَّا نُرَجِّي أَنْ نَصِيرَ إِلَيْهِمْ مَقَادِيرُ لَا يُغْفَلَنْ مَنْ كَانَ يَوْمُهُ سَقَيْنَ بِكَاسِ الْمَمُوتِ مَنْ قَدْ أَصَبْتَهُ
---	---

⁷³ el-Muberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsi*, 129.

⁷⁴ el-Muberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsi*, 129.

⁷⁵ el-Muberred, *Kitâbu't-Te'âzi ve'l-Merâsi*, 127.

<p>بَعِيدٌ وَلَا هُمْ فِي الْحَيَاةِ قَرِيبٌ رَأَيْتُ الْمَنِيَا تَعْتَدِي وَتَتُوبُ حَوَادِثُ، كُلُّ الْعَالَمِينَ نُصِيبُ إِلَى أَجْلِ نُدْعَى لَهُ فَتُجِيبُ</p>	<p>فَقَدْ أَصْبَحُوا لَا دَارَ لَهُمْ مِنْكَ غُرْبَةً وَهَـؤُنَّ عَلَيَّ بَعْضَ وَجْدِي أَنَّنِي وَأَنَّسِي رَأَيْتُ النَّاسَ أَفْنَى كِرَامَهُمْ وَمَا نَحْنُ إِلَّا مِنْهُمْ غَيْرَ أَنَّنَا</p>
<p>Şiraz'da sana uzaktan bir kaygı[lı haber] ulaştırıldı ve sen uykuya dalmadın Dehrin (zaman) musibetleri beni her yandan yonttu Dostlarıma derim ki, bizi atmışken Irak'ta terk ettiğim aileme kavuşma ne zaman? Acaba taun bana hiç bir akraba bıraktı mı? Biz onlara varmayı umuyorduk Yazgılar günü geleni unutmaz[gaflete düşmez] Onlar [yazgılar] yakaladıklarına ölüm şarabını içirdiler Onlar [öyle] oldular ki [artık] ne evleri senin için uzak gurbet Benim hüznümü biraz hafifletti, Ve insanları gördüm, ulularını yok etti Biz de sadece onlardan biriyiz ancak biz</p>	<p>Garip (gurbette biri) olarak, bazı adamların garip olduğu gibi [Hurma] Ağacının lifinden hurma dalının yontulduğu gibi Gurbet ayrılığı, sevdiklerimizden uzağa Onların kalbimde yeri var Dönüş vaki olduğunda ona dönebileceğim? Ama o olmadan önce ölüm onları yakaladı Onların her yaratılan üzerinde gözetleyeni var [Her] Canlı için onların yudumlarından bir pay var Ne de onlar [senin] hayatta [olan] yakın[ın]dır. Ölümün erkenden gidip geldiğini görmem Hadiseler , [bu hadiseler] herkesi avlıyor [Bir vakit] Ölümüne çağırılırız ve ona icabet ederiz</p>

el-Becelî kasidesine başlarken kendisini ikinci tekil şahıs yerine koyarak hitap etmektedir. Ailesinin taunda ölüm haberiyle üzüntüden uyku gözlerine haram olmuştur. Gurbetteyken, arkasında kimse kalmadığı için artık gurbette oluşunun bir anlamı da kalmamıştır. Belalar şairin başına öyle inmiştir ki ağacın dallarının budandığı gibi onun da adeta kolu bacağı budanmıştır. Taun geride dönüp görebileceği kimseyi bırakmamıştır. Tüm umutları suya düşmüştür. Şair bunları anlattıktan sonra kaderden kurtuluşun olmadığına ve ölüm şarabından bir gün yaratılan her canlının içeceğine işaret etmekte, her canlı gibi kendilerinin de ölüm çağrısına uyacaklarını bildirmektedir. Kasidede başlangıçtaki şahsi musibetten sona doğru geneli ilgilendiren musibete, ölüme ve faniliğe doğru akıcı bir geçiş yapıldığı görülmektedir.

Taun dışında ilginç ölüm ve hastalıklar da kitapta yer almaktadır. Bunlardan kangren olup taun gibi vücudu ifsada götüren bir hali burada zikredeceğiz. Zubeyr b. el-Âvvâm'ın oğlu, Medine'deki yedi büyük fıkıh âliminden biri olan 'Urve'nin başına gelen hadise şöyle anlatılır:⁷⁶

“İshak b. Eyyup, 'Âmir b. Hafs ve Mesleme b. Muharib dedi ki: 'Urve b. Zubeyr, yanında Muhammed b. 'Urve olduğu [oğlu] halde Velid b. Abdulmelik'in yanına geldi. Sonra Muhammed ahıra girdi. Bir hayvan ona darbe vurdu ve o ölü olarak yere düştü. 'Urve'nin bacağında da kangren oluştu. O gece virdini terk etmedi. Velid ona dedi ki: 'Onu kes, yoksa vücudunu ifsat edecek'. Yaşlı biri olduğu halde onu testereyle kesti. Onu kimse de [destek olmak için] tutmadı. Sonra dedi ki: 'Gerçekten bu yolculuğumuzda yorgun düştük'.”

Bunun dışında kitapta sebebi belirtilen ölüm ve hastalıklar şöyle sıralanabilir:

-Kurdun bebeğin karnını deşerek yemesi, devenin sahibinin yüzüne ayağıyla vurarak yüzünü parçalayıp gözlerini kör etmesi⁷⁷

-Çok kişi öldürülmesinden dolayı atların kan[deryasının]a dalması ve bu ölenler arasında iki çocuğun olması⁷⁸

⁷⁶ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 37.

⁷⁷ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 37.

⁷⁸ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 46.

Covid-19 Gölgesinde El-Mubberred'in 'Et-Te' Âzî Ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) Adlı Kitabında Taunu Yeniden Okumak

-Hamile kadının ölmesi⁷⁹

-Deve ve koyunların ölümü⁸⁰

Bulgular

Kitabın farklı yerlerinde Kuran'dan ayetlere, hadislere yer verildiği görülmektedir. Yazar bu açıdan klasik yazı geleneğine uymuştur.

Hız. Muhammed başta olmak üzere halifeler ve bilginler dâhil toplumun birçok tabakasına mensup insanların yakınlarını kaybetmelerini yazar ele almaktadır.

Taun hakkında bilgi verilmektedir. Burada beden üzerindeki meydana gelen değişimler –yara/çıban- yumuşak-sert gibi sıfatlarla ifade edilmektedir. Yine taun karşısında insan davranışları anlatılmıştır.

Taunla ilgili şiir sayısı sınırlıdır. Bu şiirlerde de tauna dair bilgiler yoktur. Taunla ilgili detaylı bilgiler rivayetlere dayalıdır.

Ölümler, hastalıklar, uzuvların kaybı ve bunların nasıl meydana geldikleri anlatılmıştır.

Kangren gibi vücuda yayılacak durumlarda kangren olan uzvun kesilmesi gerektiğini ilk İslami döneme yakın zamanda yaşayan insanlarca bilinmektedir.

Ölüm esnasında ölenlerin okuduğu dualara, ayetlere yer verilmiştir.

Peygamber, halife, halife çocukları, sahabeler, asker, yönetici, erkek, kadın ve çocuk olsun toplumun tüm tabakalarından insanlar ile deve, koyun gibi hayvanların ölümlerine yer verilmiştir.

“...koyun derisinin yüzülmüşünden dolayı acı çekmez”⁸¹ gibi hikmetli sözlere yer verilmiştir.

⁷⁹ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 53.

⁸⁰ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 87.

⁸¹ el-Mubberred, *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*, 38.

Bedduaya da yer verilmiştir. şair Leyla el-Ahyeliyye sevdiğini kucümseyen bir adama “Eğer yalancıysan Allah onunu⁸² felç eylesin. Fakirliğini daim kılsın...”⁸³ diyerek beddua etmiştir.

Kitapta Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve diğer halifelerle önde gelenlerin ölüm esnasında vasiyetlerine de yer verilmiştir.

Taunla ilgili ölüm sayıları, insan davranışları, toplumsal olaylara yer verilmiştir. Bununla beraber taunla ilgili şiir sayısının sınırlı olduğu görölmektedir. Bu şiirlerde de tauna dair bilgiler yoktur. Taunla ilgili detaylı bilgiler rivayetlere dayanmaktadır. şiirlerde taun sebebiyle şairlerin iç dünyalarına tesir eden acının kelimelere döküldüğu, hayatın geçiciliği ve ölümlle ilgili hikmetli sözler söylendiği dikkati çekmektedir.

TARTIşMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

el-Mubberred, ‘et-Te’âzi ve’l-Merâsî’ adlı eserinde insanlığın kaçınılmaz sonu olan ölüm hadisesini merkeze almış ve ölümlerin ardından yaşayanların nasıl mersiyeler inşad ettiklerini, birbirlerine taziyelerde bulduklarını kendi zevkine göre seçtiği şiirler, mensur sözler ve rivayetler üzerinden ortaya koymuştur. Kitabı yazma gayesini belirttikten sonra İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in vefatıyla ilgili Hz. Ali’den nakilde bulunmuştur. Hz. Peygamberin taziyeyle ilgili hadisinden sonra ilk şiirinde de yine peygamberin vefatına vurguda bulunulduğu görölmektedir. Peygamber, sahabeler, halifeler, halife çocukları, kadılar, toplumun önde gelenleri ve sıradan halk tabakasının ölümleri ve bu ölümler etrafında konuşulanlar kitapta yer almıştır. Kitabına hadisler, halife ve önde gelenlere ait sözler, vasiyetler, nasihatler, şairlere ait kısa da olsa lafızlarını açıkladığı pek çok şiiri almış, rivayetlerde ölümlerin meydana gelişleriyle ilgili dikkat çekici bilgiler sunmuştur.

Bu bilgilerin en dikkat çekenlerinin başında taunla ilgili olanlar gelmektedir. Bunlar rivayet geleneğiyle aktarılmaktadır. Hacimce çok olmasa da bu bilgiler

⁸² Parmaklarının on tanesini yani iki elinin birden felç edilmesini istemektedir ki bir insana yapılabilecek en kötü beddualardan birisidir.

⁸³ el-Mubberred, *Kitâbu’t-Te’âzi ve’l-Merâsî*, 50.

eski zamanlarda yaşanan taunla ilgili çarpıcı bilgiler vermekte, o zamana ait insan davranışlarına ışık tutmaktadır. Taun sebebiyle vefat edenlerle ilgili sayıca az da olsa şiir söylendiği görülmektedir. Edebiyat insan unsurundan tamamen soyutlanamayacağı için insanın duygu ve düşünce dünyasının yanı sıra yaşamışlıklara yer vermesi kaçınılmazdır. Diğer bir tabirle yaşananların, şair ve yazarların düşünce dünyasının inşasında rol aldığı ve böylece edebi ürünlerin ortaya çıktığı göz ardı edilmemelidir. Kitaptaki şiirlerde taunla ilgili detaylı bilginin bulunmaması şiiri söyleyenin acısının büyüklüğüne ve şiirin zor bir sanat oluşuna bağlanabilir. Bunun sonucunda nesirde kâtibin metne yön verdiği gibi şair şiire yön veremeye bilmektedir. Ayrıca hastalığın gizemli oluşu da detaylı bilgi verilmemesinin sebebi sayılabilir. Nitekim Câhiz'in de yukarıda belirttiği gibi tâunu eski Araplar '*Cinlerin mızrakları*' olarak görmektedir. Şair hayal dünyasına dalmadan bir tasvir yapacaksa gözle görülmeyen bir âleme ait olduğu düşünülen bir unsur, görülen âlem gibi detaylı tasvir edilemeyebilir. Bu gibi etkenleri de sayarsak şiirlerin hastalık hakkında bilgi vermede yeterli olmadığı görülür. Kitaptaki taunla ilgili bilgileri Covid-19 salgını gölgesinde değerlendirdiğimizde zaman değişse de insanın bilinmeze karşı içinde duyduğu korkunun ve bu korkuya karşı geliştirdiği davranışların değişmediği görülebilmektedir.

Covid-19 salgını ile edebiyat ve bilim dünyasında salgına karşı artan ilginin edebi ürünlerde çeşitliliğe yol açacağı ve sahada kıymetli çalışmaların ortaya çıkmasına sebep olacağı görülmektedir. Bu alanda ortaya çıkarılacak ya da yaratılacak yeni şiir ve nesirlerin sahada çeşitlilik sağlayacağı ve bunlar üzerinde yapılan bilimsel çalışmaların da alanı zenginleştireceği bir gerçektir.

Kaynakça

Awad, Ragab Ibrahim Ahmed. "Şi'ru't- Tâûn beyne Ali ed- Dervîş ve Nikûlâ el- İstambûlî", Ed. Yakup Göçemen, *I. Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e- Sempozyumu, "Salgın Edebiyatı"* Bildiriler kitabı içinde, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, (2020, Aralık): 61- 73.

el-Bağdâdî, el-İmâm el-Hâfız Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Hatîb. *Târîhu Medîneti's-Selâm, IV. I.* Baskı, Tahk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 2001.

- Bozavlı, Ebubekir. "Veba ve Koronavirüsten Hareketle Kurgusalın Gerçekliğe Dönüşümünde Felaketin Söylemsel Analizi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 108, (Eylül 2020): 50-63.
- Brockelmann, Carl. *Tâ'rîhu'l- Edebi'l- 'Arabî, II. Ar. Çev. Abdulhalîm en- Neccâr, IV. Baskı. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, t.y.*
- el-Buhârî. *Muhtasarı Sahîh el-Buhârî*. Haz. Mustafa Dîb el-Bugâ. Şam: el-Yemâme li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1994.
- el-Câhiz, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr. *Kitâbu'l- Hayevân, VI. II. Baskı, Tahk. Abdusselam Muhammed Harun. Mısır: Mektebetü ve Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdih, 1965.*
- Camus, Albert. *Veba*. Çev. N. T. Öztokat, 42. Baskı. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2020.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcu'l- Luğa ve Sihâhu'l- 'Arabiyye, VI. 4. Baskı, Tahk. Ahmed Abdulgaffâr 'Attâr. Beyrut: Dâru'l- 'İlm li'l-Melâyîn, 1990.*
- Durakoğlu, Abdullah ve Coşkun, Hamit. "Albert Camus'nun Veba Romanını Pandemi (Covid-19) Sürecinde Yeniden Okumak", *Birey ve Toplum Dergisi*, (2020) 10 (2), 279-294.
- el-Feyrûzâbâdî, Meccuddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît. II. Baskı. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2005.*
- Gelir, Yakup. "Pandemi Dönemlerinde İnsan ve Hastalık İlişkinine Dair İki Roman: Hakka Sığındık ve Veba", *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, (2020): 209-232.
- Göçemen, Yakup. "Modern Mısır Romanında Salgın Hastalıklar (Ahmed Hâlid Tevfik Örneği)". Ed. Yakup Göçemen, *I. Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e- Sempozyumu, "Salgın Edebiyatı"* Bildiriler kitabı içinde, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, (2020, Aralık), 90-101.
- Yâkût el-Hamevî, er-Rûmî, *Mu'cemu'l- 'Udebâ, VI. I. Baskı, Tahk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru'l- Garb el-İslâmî, 1993.*
- Jarrar, Salah, "Kirâ'etun fî Makâmeti'l- Vebâ' li-Ebî Ali 'Umer ez-Zeccâl el-Mâlikî", Ed. Yakup Göçemen, *I. Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e-*

Covid-19 Gölgesinde El-Muberrred'in 'Et-Te'Âzî Ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) Adlı Kitabında Taunu Yeniden Okumak

Sempozyumu, "Salgın Edebiyatı" Bildiriler kitabı içinde, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, (2020, Aralık), 7-19.

İbn Battûta. *Rihletu ibn Battûta*. IV. Baskı. Beyrut: Dâru Sâdir, 2011.

İbn Hanbel, Ahmed. *Musned el-İmâm Ahmed b. Hanbel, XXXII*. Tahk. Şuayb el-Arna'ût, Muhammed Nuaym el-İrksûsî, Muhammed Ridvân el-İrksûsî, 1. Baskı. Beyrut: Muessese'ti'r- Risâle, 1999.

İbn Manzûr. *Lisânu'l- 'Arab*. Kahire: Dâru'l- Maârif, t.y.

İbn en-Nedîm, Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*. I. Baskı. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l- 'Arabî, 2006.

İbn el-Verdî, Zeynuddîn Ebû Hafs 'Umar b. Muzaffer b. 'Umar eş-Şâfiû, *Dîvânu ibni'l-Verdî*. I. Baskı, Tahk. Abdulhamîd el-Hindâvî. Kahire: Dâru'l-Âfâki'l- 'Arabiyye, 2006.

Karataş, Zeki. "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2015, Ocak), 62-80.

Kızılçak, Abdullah. "İbn el-Verdî (749/1349) ve Tâun Kasidesi". Ed. Yakup Göçemen, *I. Uluslararası Arap Edebiyatında Salgın e- Sempozyumu, "Salgın Edebiyatı"* Bildiriler kitabı içinde, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, (2020, Aralık), 1-6.

London, Jack. *Kızıl Veba*. Çev. L. Cinemre. 6. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

el-Muberrred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd. *Kitâbu't-Te'âzî ve'l-Merâsî*. I. Baskı. Haz. Halil el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l- Kutubi'l- 'İlmiyye, 1996.

Mecma' el-Luga el-Arabiyye, "Ta'ûn". *el-Mu'cem el-Vesît* sözlüğü içinde. 4.Baskı, 2004.

Muslim, el-İmâm el-Hâfız Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. *Sahîh-u Muslim*. I. Baskı. Riyad: Beytu'l- Efkâr ed-Devliyye, 1998.

en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed. *Nihâyetu'l- Ereb fî Funûni'l- Edeb, XIII*. I. Baskı, Tahk. Mufid Kumayha. Beyrut: Dâru'l- Kutubi'l- 'İlmiyye, 2004.

es-Suyûtî, Celâleddîn. *Târîhü'l- Hulefâ'*. Tahk. Kasım es-Semâ'î er-Rufâî, Muhammed el-'Usmânî. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ubey el-Erkam, t.y.

ez-Zehebî, el-Îmâm Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XII. Tahk. Şuayb el-Arnaût, Ali Ebû Zeyd, 9. Baskı. Beyrut: Muesseset er- Risâle, 1993.

ez-Ziriklî, Hayreddin. *el-'Alâm*, VII. 15. Baskı. Beyrut: Dâru'l- 'İlm li'l-Melâyîn, 2002.

Zoğal, Volkan ve Emekli, Gözde. "The changing meanings of second homes during Covid-19 Pandemic in Turkey", *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, (2020), 168-181.

Web Siteleri:

BBC NEWS TÜRKÇE. "Omicron: Covid-19 aşılılar neden koronavirüse yakalanıyor?". Erişim tarihi: 20.11.2022. www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59936082.

Egehaber. "Çin'de ürkütücü görüntüler! Koronavirüs sokak ortasında öldürdü". Erişim tarihi: 20.11.2022. <https://www.egehaber.com/cin-de-urkutucu-goruntuler-koronavirus-sokak-ortasinda-h292314-311685/>

İçişleri Bakanlığı. "Cami ve Mescitlerde Cemaatle İbadet Edilmesi Genelgesi". Erişim Tarihi: 25.11.2022. <https://www.icisleri.gov.tr/cami-ve-mescitlerde-cemaatle-ibadet-edilmesi-genelgesi>.

Rogers, Katie & Jakes, Lara & Swanson, Ana, "Trump Defends Using 'Chinese Virus' Label, Ignoring Growing Criticism", *The New York Times*. Erişim Tarihi: 20.11.2022. <https://www.nytimes.com/2020/03/18/us/politics/china-virus.html>.

WION. " Gravitas: Wuhan Coronavirus: Six videos that triggered a panic". Erişim Tarihi: 27.11.2022. <https://www.youtube.com/watch?v=hxCbD0SVVik>.

World Health Organization. "Statement on the first meeting of the International Health Regulations (2005) Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCoV)". Erişim Tarihi: 28.11.2022. <https://www.who.int/news/item/23-01-2020-statement-on-the-meeting-of-the>

İhsan DOĞRU

Covid-19 Gölgesinde El-Mubberred'in 'Et-Te' Âzî Ve'l-Merâsî' (Taziyeler ve Ağıtlar) Adlı Kitabında
Taunu Yeniden Okumak

international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-
outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov).

Worldmeter. "COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC". Erişim Tarihi:
26.11.2022. <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

(ATAD)

- 247 -